

Gulaş şahyry ýatlap...

Category: Edebi makalalar, Goşgular, Kitapcy, Sözler, Taryhy şahslar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Gulaş şahyry ýatlap...

GULAS ŞAHYRY YATLAP...

Garaşsyzlygymyz türkmen halkyna öz ruhy köklerini gaýtaryp berdi. Indi biziň milli mertebämize uly buýsanjymyz bar. Biz taryhymyzy, edebiýatymyzy çuňdan öwrenmäge girişmek bilen, geljegimiz hakda-da alada edýärис. Hakyky taryhymyzy dikeltmegiň hatyrasyna amala aşyrylýan döwletli işler medeniýetimiziň, ylmymyzyň ösüşine goltgy berýär.

Her bir halk ilki bilen öz meşhur şahsyyetleri bilen tanalýar. Milli Galkynyş hereketiniň ruhy sütüni ynsan mertebesini beýge galdyrmakdan ybaratdyr. Biz eziz Watanymyzyň bir gadymy künjegi bolan Balkan iliniň geçmiş taryhyny yzarlaýarys. Onuň her bir etrabynyň, her bir obasynyň mukaddes topragyna tagzym edýärис, onuň ynsanperwer, watansöýer adamlaryna, il ýaşulularyna baş egýärис. Şol ilhalar, belent başly, külli Kesarkajyň uludan-kiçisiniň diliniň senasy bolan adamlaryň biri, Gulaş lakanly halk şahyry – Orazguly Durdyguly ogly barada söhbet açalyň.

Gulaş şahyr Gazanjyk etrabynyň Uzynsuw diýken dag eteginde ýerleşen (şäherden 18 km. gündogarda) kiçiräk oba ýaýlasynدا, 1836-njy ýylda garyp çarwa Durdyguly Jepbar oglunyň maşgalasynда dogulýar. Durdyguly atanyň başdaş aýaly Bagtydan iki ogul – kakasynyň ady dakylan Jepbar we Orazguly (Gulaş). Bagty ene aradan çykandan soň alan aýaly Orazgülden iki ogul – Hydryguly we Mämmetguly hem-de Bagty we Aky diýen gyzlary bolupdyr. Durdyguly ata aradan çykandan soňra, onuň oglanlary we gyzlary Jepbar atanyň elinde terbiýelenýär.

Garyplyk zerarly Orazguly (Gulaş) 14-15 ýaşlaryndaka Etrek derýasynyň boýundaky bir obada Dowlybaý Aky diýen baýyň goýun sürüsini bakýar. Ine, şol mal bakyp ýören wagtynda ony Eýranyň

alamançylary ýesir edip, malyny sürüp, Büjnürt sebtine, bir kiçiräk kürt obasyna alyp gidýärler. Yzynda galan doganlary Orazgulynyň başyna näme düşenini bilmändirler. Alamançylar bolsa onuň yzyndan köp pully satyn almaga adam geler diýen betniýet bilen ony birnäçe ýyllap ýesirlikde, eli-aýagy zynjyrly halda gabawly howluda saklapdyrlar. "Orazguly Durdyguly ogly bizde pylan ýerde, pylança muzzuny berseñiz boşadarys" diýen habary hem Etrege, hem Kesarkaja ýaýradypdyrlar. Emma çarwa ilatyň belli bir mekany barmy, doganlary onuň ýesir düşeninden bihabar galypdyr.

Orazguly kaka ýaşlygynda öwrenen sazandaçylygyndan we ussaçylygyndan peýdalanydpdyr. Ol alamançylaryň çagalaryna dürli ýonekeý saz gurallaeyny – dilli tüýdükdir gopuz ýasap bermek we saz çalmak bilen güzeranyny görüpdir. Ulularyna bolsa at eýerlerini ýasap beripdir. Şonuň üçin-de, käwagtlary onuň eliniň zynjyryny aýryp, diňe aýagy kündeli halda üsti açık jaýyň içinde saklapdyrlar. Yaşulularyň aýtmaklaryna görä (seret: "Edebiyat we sungat" gazeti, 25.05.1961 ý, "Gulaş şahyr" diýen makala), şahyra şol ýere öň ýesir düşen türkmen aýal maşgalasy dürli ugurlar bilen iýmit kömegini berer ekeni. "Gulaş" lakamy ("Aç gul", "Gul aç") hem şol jebir-jepaly döwürden galan bolsa gerek.

Ýaz çykanda günortadan demircazyga, soňra sowuk düşende yzyna Gürgene, Horasana geçýän durnalara garap, Gulaş şahyr eline öz ýasan ýonekeýje tamdyrasyny alyp, türkmen ilini, gezen ýerlerini ýatlap, belli "Amanmy?" diýen watansöýüjilikli goşgusy esasynda düzen aýdymyny aýdar ekeni. Onuň bu şygryndaky ýatlanýan ýerler Etrek-Gürgen sebitlerindäki, häzirki Balkan welaýatynyň Gyzyletrek, Gazanjyk, Gyzylarbat, Garrygala we Balkan sebitlerindäki dag-düz, oba-ýer atlarydyr.

Tarlaňly, sugunly, laçynly, guşly,
Howasy belentli, altynly başly,
Jülgesi umgaly, gollary gocly,
Kap dagyň bölegi Balkan amanmy?

Ajy ýeli mydam öser köwlenip,

Deger boran ince çaylar towlanyp,
Jülgesinde aýrak, gulan awlanyp,
Kiçi Balkan, Boýa daglar amanmy?

Ümürli, dumanly ýagmyr-ýagyşly,
Çeşmesi çamyrlı, bagly, agaçly,
Arkajy keýikli, ütelge guşly,
Uhudyň bölegi Küren amanmy?

Çasamykda çaltja ciller zyrlaşar,
Arwanasy, iner-máya bozlaşar,
Ýigitler mes bolup, şonda gürleşer,
Düz meýdanly Akbabata amanmy?

Syrygar deresi, jülgesi akar,
Keýikler guzlaýyp, tokgarlar böker,
Çagyrşar ütelge, ganatyn kakar,
Perhadyň bölegi Gorgan amanmy?

Kyn bolardy ýolsuz ýeriň aşmasy,
Gelişerdi bozly goýun çasmasasy,
Çendir, Sumbar ol jülgäniň çeşmesi,
Bedel Ata, Molla jomart amanmy?

Keýik, gulan mesgen tutup gezerdi,
Gyz-juwanlar altın-kümüş düzerdi,
Bozly goýun çar tarapa ýazardy,
Agy, Aladere, jaýlar amanmy?

Güzeg bolar töre-tiniň billeri,
Onda otyr igdik-köçek illeri,
Boz bulakly bolup akar silleri,
Akbent, Masan, Alajasy amanmy?

Gulaş şahyr garry Watan ýatlasa,
Arwanasy, ak maýalar botlasa,
Kemal han är döräp, kendin otlasa,
At çapylan däli Gürgen amanmy?

Ençeme ýyllar, aýlar geçýär. Günlerde bir gün alamançylar goňşy obalaryň birine toýa gidenlerinde Gulaş şahyr ýokarda agzan türkmen zenanymyzyň kömegi bilen (onuň howlyň üstünden zyňan igesi bilen aýagyndaky kündesini, gollaryndaky zynjyrlaryny kertip, ellerini-aýaklaryny boşadypdyr, beren kepjesi bilen howlyň aşagyny köwüpdır) we şonuň daşardan haýkyryp aýdan "Haý, aga, käkilik, haý, baga, käkilik, tarlaňlar daga çykdy, özüň berke käkilik" diýen aýdym şekilli sözlerine düşünip, derrew haýatyň aşagyndan çykyp gaçýar. Onuň yzyndan aşamara alamançylar kowgy edýärler. Gulaş kaka Gürgen derýasynyň kenar ýakasyndaky gamışly-ýandakly batgalykda gizlenýär. Öň özüne öwrenişdirilen alamançynyň iti onuň suwuň ýalpagrak ýerinde, agzyna uzyn, içi dem alar ýaly gamışly ýatan ýerine urup girse-de, şahyryň ysyny alyp, ýene-de sesini çykarmış yzyna gaýdypdyr. Garaňky düşmegini bilen, alamançylar gaçgagyny tapman gidýärler. Şondan soň hem Gulaş kaka batgalykdan çykman uzak wagtlap gamışly oýda ýöräp, daň atanda kenara çykýar. Halsyz endam-jany tikenli, göm-gök çișli, sal-sal eşikli, kä ýatyp, kä turup, bir ýerde ysgynsyz ýkylyp galýar. Oňa gürgenli Düýeji obasyndan bolan sygyr çopany duş gelýär we öýüne getirýär. Bu wakanyň 1860-njy ýylyň güýzünde bolup geçen bolmagy ähtimal. Gulaş şahyr çen bilen şol wagtlar 24 ýaşlaryndaky ýigit bolmaly. Düýeji türkmenleriniň arasynda belli Nurjan tebip öz öýüniň ýanyndan öý tutup, şonuň içinde Gulaşa melhem ýapyp, 6 aýlap tebipçiliğin ata-baba usullaryny ulanypdyr. Endamyndaky tikenleri ýekän-ýekän sogrup çykarmak üçin obadaky 12-13 ýaşlaryndaky 4 gyzy öz ýanynda şägirt hatarynda ulanypdyr. Şol eli ýeňil, ezber gyzlaryň biri, ulalansoň, durmuşa çykyp, Gazanjyk etrabynyň Akjaguýma stansiýasynda maşgalaly ýaşap, 1975-1980-nji ýyllarda aradan çykypdyr. Ol zenan Baba mugallymyň ejesi ekeni. Arman, şol tebip eneden, onuň mugallym oglundan bihabar bolupdyrys. Gör, nähili täsin wakanyň shaýady, meşhur şahyryň ykbalynda ýatdan çykmajak asyllı iş eden mährem enäni hem ýitiripdiris. Mümkin, şol merhemetli enäniň çagalary, agtyk-çowluklary öz eşiden gürrüňlerinden bize-de, şahyryň Gazanjykdaky nesillerine-de aýdyp bererler.

Soň Kesearkaçdaky doganlary Jepbar kaka, Hydryguly we Mämmetguly eşidip, düyeji garyndaşlaryň arasyňa baryp, Nurjan tebibe we beýleki ähli howandarlyk edenlere uly taňryýalkasyn aýdyp, Gulaşy – Orazgulyny öz obalaryna alyp gelýärler. Sadaka berýärler. Toý tutup, ony öýerýärler. Şahyryň aýalyna Ogulbäbek ene diýer ekenler. Olaryň 9 ogullary – Nedirguly, Amanguly, Täçguly, Ýegenguly, Nepes, Meret, Gazakmergen, atasynyň ady dakylan Durdyguly we körpesi Rahman hem-de Sonagül, Geňlik diýen iki gyzlary bolupdyr. Ol oglanlary bilen häzirki Uzynsuw diýilýän ýerde, Küren dagyň eteginde bir çeşme gazyp çykarýar. Şol çeşme gadymdan gömülüp galan aryk bolmaly. Käriz arassalananda kükürt gatyşykly bolsuwly çeşme emele gelýär. Gulaş kakanyň özünüň aýdyşyna görä, şol ýerler köp asyrly geçmişden galan oturymly meýdan bolup, "Hanhowuz" diýler ekeni. Gulaşyňkylaryň bu ýerleri täzeden özleşdirmekleri bilen ýene bir türkmen topragynda ekerançylyk başlanýar. Şol çeşme halk arasynda yüz kyrk ýyl çemesi wagt bări "Gulaş çeşme" diýip atlandyrylyp, rewolýusiýadan öñki we 20-nji ýyllaryň kartalarynda, dokumentlerinde ýazylyp gelnipdir. Doganlary we olaryň ogullary bilen bilelikde, şol çeşmeden 6-8 kilometr günbatara "Garaňkydere" diýilýän ýerden Gulaş şahyr ýene bir bol suwly çeşme gazyp çykarýar hem-de daýhançylygy giňeldýär, özlerini iýmit-däne, gök-bakja, ir-iýmiş bilen üpjün edip başlaýar. Şol ýerlere "Gulaşyňkylaryň mülki" diýilýär.

"Gulaş çeşme" başynda hazır uly Küren oba ýerleşýär. Saparmyrat Nyýazow adyndaky daýhan birleşiginiň garamagynda maldarlar, ekerançylar jaýly, mekdepli, elektrikli, telewizordyr radioly, dükanly ýasaýarlar. "Garaňkydere" çeşmesi 1946-njy ýıldaky ýer titremesinden soňra kesildi. Meger, gözbaş ýapylan bolmaly.

Orsyýet patyşasy Balkany, Arkajy eýeläp, bu ýerlerden demir ýol çekende, Gulaşçeşmäniň deňindäki duralga "Uzynsuw" diýlip atlandyrylypdyr. Dag eteginde ýapaşak ekerançylygy suwarýan 1-2 kilometr dilkaw bolup gaýdýan suw uzyn bolup görnüpdir. Şondan hem şol at galypdir.

Gulaş şahyr öz ekerançylygynyň baş sakasynda 180 düýpli miweli

agaçlaryň arasynda ýerleşen jaýynda demir ussaçylygyny hem ýöredýän ekeni. Ine, şol jaýda 1911-nji ýylyň güýzünde ýaldyrakdyr üçýyldyz dogandan soňra, bir gün dañdan ýylan çakyp öldürýär. Ony şol obanyň günorta-günbataryndaky depede jaýlaýarlar. Gonambaşy bolany üçin, bu uly mazarçylyga "Gulaş şahyr öwlüýäçiliği" diýilýär. Onda bu topragyň astynda türkmeniň ar-namysy üçin başyny goýan gerçekler, zähmetkeş adamlar, ojaklaryna wepaly zenanlar, neresse çagajyklar ýatyr. Gulaş kaka çalasowat bolupdyr. Şonuň üçin onuň goşgulary ýazylmandyr. Ogullarynyň arasynda diñe Ýegenguly kakany okadyp bilipdir. Etrek sebitindäki medresede okap, bilim alan Ýegenguly mollanyň kakasynyň şygylaryny ýazyp alan bolmagy ähtimal. Ýöne ol hem köplenç günorta serhetýaka obada (babasynyň daýylarynyň obasynda) oglan-gyzlara sowat öwretmek bilen meşgullanyp ýaşapdyr. Şahyryň gürrüňleridir goşgulary etrekli garyndaşlarymyzyň arasynda giňden ýaýrapdyr diýen habar bar. Emma 20-30-njy ýyllaryň sowet döwründäki gabahatly ýyllarda arapça ýazgylaryň, kitaplaryň ýok edilmegi bilen, Ýegenguly kakanyň hem ýygnan ähli ruhy baýlygy dargadylypdyr. Diñe "Uzynsuw", "Ýomudyň", "Tapmaça", "Gal indi" we başga goşgularynyň bölekleri aýdylyp gelinýär.

Gulaş şahyryň ady Bamy töweregine hem ýaýrapdyr. Alym şahyr, merhum Meretguly Garryýewiň "Bir sandyk kitap" ("Mydam taýýar" gazeti, 1962 ý) diýen makalasynda ýazmagyna görä, Bamynyň ilersindäki dag gowagyndan tapylan kitaplaryň içinden Gulaş şahyryň belli "Amanmy?" goşgusy hem çykýar. Gyzylarbat, Etrek, Garrygala, Nebitdag, mahlasy, Günbatar Türkmenistanyň ähli ýerinde şahyryň ady meşhurlyga eýe.

Gulaş şahyr sowukganly, sabyr-takatly, paýhasly, barlyşyklara taýýar, oýlanşykly, pähim-paýhasly adam bolupdyr. Ol juda kanagatly, Hudaýyň berenine şükür edip, arassa zähmet bilen, ata-babalaryň däp-dessurlaryny aýawly saklap hem dowam etdirip ýaşamagy gowy görüpdir. Ol pakyr Abdylla babanyň dört ogullarynyň (Ataguly, Ilguly, Baýly we Jepbar) ulusy Jepbaryň (onusuň ogly Durdyguly) agtygydyr.

Ýurdumyzda barha giň gerim alýan haýyr-sahawatly işler, gonamçylyklary tertibe salmak, öten-geçenleri ýatlap sadaka

bermek, taryhy şahslaryň adyny belli etmek ynsanperwerligiň subutnamasydyr. Bu ynsanperwer işde täze, hakyky taryh dikeldilýär, ruhy galkynyşymyzyň gadamy batlanýar. "Täze sosial-ahlak çelgileri, Watan, borç, watanparazlyk, graždanlyk pozisiýasy, ynam ýaly baky düşunjelere täzece garaýylary özünde, öz dünýägaraýsyňda kemala getirmek zerur. Şol çelgiler näçe çalt kemala getirildigiçe, döwlet gurluşygy şonça-da netijeli bolar. Milli däplere, häsiyetlere, gumanistik gymmatlyklara daýanýan jemgyýeti döretmek şonça-da netijeli bolar" diýen Saparmyrat Türkmenbaşynyň sargylaryna eýerip, biz Gulaş şahyryň hatyra gününde – doglan gününiň 160 ýyllygynyň we aradan çykanyň 85 ýyllygynyň hatyrasyna 1996-njy ýylyň awgust aýynyň soňky hepdesiniň dynç gününde, ýagny 31-ne Gulaş çeşmede, Uzynsuwda, "Gulaş şahyr" gonamçylyggynyň ýanynda uly sadaka berip, doga-töwir galdyrdyk.

Gulaş şahyryň we doganlarynyň agtyk-çowluklary, ýuwluklary Gumdag, Nebitdag, Çeleken, Ýasha, Gyzylarbat, Türkmenbaşy, Aşgabat sebitlerinde ýasaýarlar.

Berdimyrat GARABAÝEW,
taryh ylymlarynyň kandidaty.

"Balkan" gazeti, 1996 ý.

Edebi makalalar